

an-tecknat

Medlemsblad för Sollentuna Släktforskare nr 4 - 2023

Källa: Rolf Olsson

Lucia 1904 i Göteborg

Till vänster står Rolfs morfar Johan och hans mormor Anna sitter på stolen.

Läs på sid. 9 om äldre tiders Luciafirande.

Kalendarium	sid. 2	Öppet hus	sid. 8
Ordförandens spalt	sid. 3	Luciafirande i äldre tider	sid. 9
Föredrag om runstenar	sid. 4	Nordiska museets arkiv	sid. 11
Ordenssällskap och gillen	sid. 5	Nordiska museets bibliotek	sid. 12
Vår hemsida	sid. 8		

Sollentuna Släktforskare

c/o Marianne Ljungström
Flädervägen 55
194 64 Upplands Väsby

Hemsida: www.sollentunaslaktforskare.se
e-post: info@sollentunaslaktforskare.se
Plusgiro: 712 140-3
Swish: 123 103 64 66

Föreningen, som är politiskt och religiöst obunden, bildades 1990 och har cirka 200 medlemmar. Föreningen vill öka intresset för släktforskning, bland annat genom föredrag och studiebesök.

Styrelsen

Marianne Ljungström, ordförande

Kaj Högländer, vice ordförande

Agneta Berghem, sekreterare

Kjell Hassel, kassör

Camilla Wetzel

Owe Lindquist

Per-Göran Olsson

Styrelsen kan nås via föreningens e-post:
info@sollentunaslaktforskare.se

Föreningen är medlem i Sveriges Släktforskarförbund och samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan.

an-tecknat ISSN 2002-9799

Medlemsbladet beräknas komma ut med fyra nummer per år och ingår i medlemsavgiften.
Ansvarig utgivare: Marianne Ljungström tel. 070-351 30 24.

Redaktionsgruppen består av Agneta Berghem, Agneta Svensson, Camilla Wetzel, Birgitta Hassel och Margaretha Vinterholt.

Manus och bilder skickas till: Margaretha Vinterholt: marg.vinter@gmail.com
Nästa nummer beräknas komma ut i februari.
Tryck: Stocken - Snabbtryck AB, Sollentuna.

Kalendarium

Årsmötet, föredragen och släktforskarcaféerna äger rum i Arena Satelliten. Information om eventuella ändringar får du via e-post och på vår hemsida. Där kan du läsa mer ingående om föredragen.

Lördagen den 2 december kl. 13.00-15.00

MEDLEMSMÖTE i Tintomrarummet, Gamla bibliotekshuset, Aniaraplatsen. Kaffe och glögg.

Onsdagen den 6 december kl. 18.00-19.00

FÖREDRAG av Robert Mattsson: "Vallonsmide och bruksliv".

Lördagen den 20 januari kl. 13.00-15.00

SLÄKTFORSKNINGENS DAG i Sollentunasalen, Turebergshuset. Introduktion till släktforskning och släktforskarhjälp.

Tisdagen den 20 februari kl. 18.00

ÅRSMÖTE

Torsdagen den 29 februari kl. 14.00-16.00

SLÄKTFORSKARCAFÉ

Torsdagen den 11 april kl. 14.00-16.00

SLÄKTFORSKARCAFÉ

Grundkurs "Så här börjar du släktforska" med koncentration på kyrkoarkiven och metodiken för att släktforska.

Onsdagarna 28/2, 6/3, 13/3, 20/3 och 27/3 kl. 14-17.

Kursledare: Kjell Hassel

Lokal: Ljugården i Arena Satelliten.

Mer information finns på vår hemsida under Verksamhet/Evenemang

Släktforskarstödet vid släktforskar datorn på Sollentuna bibliotek i Turebergshuset ges i höst onsdagarna 6/12 och 20/12 och i vår torsdagarna 11/1, 1/2, 22/2, 14/3, 4/4, 25/4, 2/5, och 23/5.

Boka i förväg via nätet. Se vår hemsida www.sollentunaslaktforskare.se och välj Släktforskning/Forskarstöd för instruktioner och länk till bokningen.

Årsavgift 2024

Kom ihåg att betala årsavgiften senast den 31 december. Avgiften är 200 kronor för enskild medlem och 80 kronor för familjemedlem på samma adress och betalas till PG 712 140-3 eller Swish 123 103 64 66.

Styrelsen

Ordföranden har ordet

Kära medlemmar!

Tiden går fort och hösten har passerat, äpplena är nedplockade förutom en del som får sitta kvar till fåglarna. Idag var det en flock sidensvansar som kalasade i trädet. Det som inte hunnits med ute i trädgården finns kvar till nästa år.

Nu kommer vintern då man kan vara inne med gott samvete och släktforska och försöka hitta vad som hände anan som flyttade och som inte dykt upp igen i någon församling samt kanske ta itu med gamla ärvda foton och se om det går att namnge personerna. Det är trevligt att lägga in bilder i släktforskningsprogrammet, både på personer, hus och gravstenar.

När jag hör att någon har forskat färdigt undrar jag hur man gör, för mig verkar det som att det inte går. Kanske är det bara den raka anan som är intressant. Jag som DNA-forskar och får nya träffar som är intressanta måste bara undersöka om jag kan finna vem som är den gemensamma anan. Det kan ta många timmar men roligt är det när jag klurat ut vem och genast går det att fylla på släkträdet med nya personer.

Vi har haft en aktiv höst i föreningen med olika aktiviteter bl.a. nybörjarkurs som snabbt blev fulltecknad. Styrelsen har marknadsfört föreningen på Genealogiska Föreningens släktforskardag samt när Sollentuna Hembygdsförening hade Gamla hantverk som tema på Hersby.

Styrelsen förbereder för nästa årsmöte och vi saknar fortfarande en valberedning. Finns det verkligen inga av er medlemmar som kan ställa upp så vi kan få till stånd en valberedning? Jag önskar er alla en God Jul och Gott Nytt År!

Marianne Ljungström

Kallelse till Årsmöte 2024

Onsdagen den 20 februari kl. 18.00

i Arena Satelliten, Ljulgården.

Motioner ska vara inlämnade senast onsdagen den 31 januari till
föreningens e-post: info@sollentunaslaktforskare.se

Våra nya medlemmar hälsas varmt välkomna

Helena Appelstål, Ann Base, Per Björngård, Ann-Marie Börjesdotter, Thomas Cronebäck, Britt-Marie Dahl, Irene & Lars Ehmer, Hans Eriksson, Vivianne Eriksson, Ingrid Foors Märtha Grönqvist, Kjell Hedman, Elizabeth Hjelm, Ann-Britt Isaksson Nord, Ann Jansson Lars Jansson, Ammi Johansson, Li Lange Niklasson, Anders Levinsson, Siv Malmgren Mona Mindell, Anders H Nilsson, Åke Nord, Maud Nordström, Kerstin Norlin, Urban Norström, Birger Sundkvist, Staffan Tegengren, Thomas Wahlund, Eva Wenker

Sveriges dödbok 9

Nu har nya Sveriges dödbok 9 på usb kommit ut. Den beställs på <http://www.rotterbokhandeln.se> Oklart när webbversionen släpps.

Rensa i mailboxen

OBS! Kom ihåg att rensa bort gammal e-post i din mailbox så att föreningens e-post kommer fram.

Föredrag om runstenar

Anne-Berit Lavold. Foto: privat.

Den 19 september kom Anne-Berit Lavold, iklädd vikingadräkt, till Sollentuna Släktforskare och föreläste om runstenar. Anne-Berit, som är aktiv i Hembygdsföreningen, berättade om runristningar i allmänhet och dem i Sollentuna i synnerhet. Vi fick veta att det var under vikingatiden ca 750–1050 e.Kr. som de flesta runstenarna kom till. Här i Sollentuna känner vi till 13 runinskrifter. Av dessa är fyra fragment och två har försvunnit men som tur är finns det uppteckningar av dessa. Alla Sollentunas inskrifter gjordes på 1000-talet då Sverige kristnades. Det vet man för de har alla ett kristet kors. De flesta följer en fast formel. Först kommer ett eller flera personnamn följt av någon variant av *lät resa denna sten*, sedan ordet *efter* och så åter ett eller flera personnamn och slutligen en uppgift om släktskapet, t.ex. *sin fader*. På Vibyhällen kan vi exempelvis på nusvenska läsa: ”Kale lät hugga denna håll efter sina två söner, och han och Ingetora gjorde en bro, mäktigt märke för mången man”. Anne-Berit

uppmärksammade oss på de poetiska formuleringarna i den avslutande versen ”mäktigt märke för mången man” med sina bokstavsrim.

Det märkliga med Sollentunas runstenar är att så många som fyra är resta av kvinnor. Det var ju endast väl besuttna som hade råd med det. Runstenarna är inte gravstenar utan minnesmonument och fungerade som ägarmarkeringar av mark och gårdar. Runorna är kantiga och var konstruerade för att ristas i trä och den vikingatida runraden med 16 tecken kallas Futharken.

Anne-Berit hade med sig sin bok *Sollentunas runstenar* som hon delade ut. För den som inte hade tillfälle att besöka föredraget finns boken att få gratis på Sollentuna bibliotek och Hembygdsföreningen.

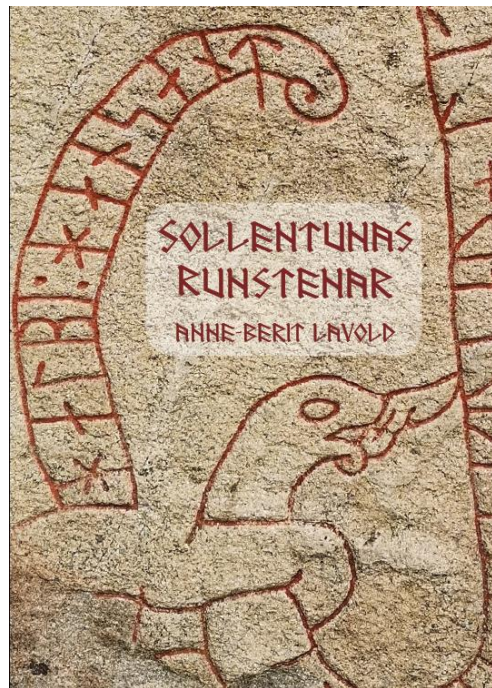

Foto: Anne.Berit Lavold

Stort tack Anne-Berit för ett trevligt, informativt och inspirerande föredrag!
Agneta Berghem

Ordenssällskap och gillen

I an-tecknat nr 3-2023 läste vi om vaktmästaren Johansson som var medlem i Wänskapsbröderna, ett ordenssällskap, se nedan. Då uppkom genast en massa frågor som vår medlem Margaretha Vinterholt har tagit sig an.

Vad är det för skillnad på ordenssällskap, gillen och loger? Varför finns de? Vilket är syftet med dem? När bildades de?

Hur blir man medlem? Kan man bara anmäla sig eller måste man ansöka om att bli medlem? Blir man rekommenderad av en god vän? Måste man avlägga inträdesprov?

Ordenssällskap

Ordenssällskap eller ordenssamfund är ett slutet sällskap av människor med gemensamma mål. Det kan vara religiösa eller världsliga ändamål. Flera av de gamla ordenssällskapen har höga ideal, ofta innefattande personlig utveckling och människokärlek. Många vilar på kristen grund.

Det finns olika ordensväsen: *klosterordnar* som dominikan- och franciskanorden, jesuitorden, cisterciensorden och *riddarordnar* som johanniterorden och *andra ordenssällskap*. Sällskapen kunde också ha kungligt beskydd.

Varje ordenssällskap har sitt ordens-tecken, utmärkelsetecken, som visar vilken orden man tillhör. Det finns olika grader inom varje orden.

För att bli antagen som medlem rekommenderas man in, alltså någon form av godkännande krävs för att bli antagen som medlem. Det kan vara någon som redan är medlem och som går i god för den nye medlemmen. Ofta har man en speciell invigningsceremoni och tystnadsplikt är ett krav.

De första ordenssällskapen grundades på medeltiden, under korstågens tid, riddarväsendets tid och de har kvar former från de ursprungliga, medeltida ordenssällskapen. Under 1600- och 1700-talen bildas många nya ordenssällskap med varierande syften. Dessa var ofta skråväsen, en sammanlutning som höll på sina yrkeskunskaper.

Loge är en avdelning i vissa ordenssällskap och gillen.

Vilka ordenssällskap finns i Sverige idag?

Sveriges äldsta ordenssällskap, grundat 1735, är *Svenska Frimurare Orden*. Den bygger just på personlig utveckling, gemenskap och barmhärtighet. Mer utförlig beskrivning av orden finns i slutet av artikeln.

Neptuniorden verkar för sjöfolk i Sverige och bildades år 1812.

År 1815 bildades *Götiska Förbundet* vars syfte är att vårda kultur och historia. Vem har inte läst om Erik Gustaf Geijer i skolan och hans koppling till detta förbund.

Den orden vi läste om i nr 3-2023 av an-tecknat, som vaktmästaren Johansson var medlem i är:

Wänskapsbröderna som bildades i Stockholm 1827. Dess syfte är att främja vördnad för kristen tro, lydnad för gällande allmänna lagar och kärlek till fosterlandet, ge sina medlemmar sjukhjälp och begravningshjälp. Och utöva välgörenhet mot nödlidande samt verka för sann vänskap och nöje bröderna emellan.

Odd Fellow Orden finns i Sverige sedan 1884. Den bildades i England på 1700-talet och bedriver en omfattande hjälpverksamhet enligt budorden "Vänskap, Kärlek, Sanning". Den är öppen för både män och kvinnor.

Alla ovan nämnda ordnar har kungligt beskydd. De flesta gamla sällskapen är endast till för män, men allt fler har syster-sällskap för kvinnor. Det finns också de som accepterar både män och kvinnor, så kallade samfrimureri.

De flesta ordenssällskap som funnits har upphört att verka och existera.

Gillen

Gillen uppstod på medeltiden. Varje gille hade sitt eget skyddshelgon. Medlemmarna lovade varandra stöd och skydd. Gillena var också en form av sjuk- och begravnings-

kassa. Kvinnor och barn skulle tas om hand när mannen inte längre kunde det på grund av sjukdom eller hade avlidit.

Olika *hantverksgillen* inlemmades så småningom i skråväsendet, det vill säga där de olika hantverksyrkena samlades. Anledningen var att de hade ensamrätt på sitt hantverk, sitt hantverksskunnande. De fanns i städerna och i viss mån även på landsbygden.

De flesta människor som reste på medeltiden var köpmän och *köpmannagillenas* främsta syfte var att hjälpa sina gillesbröder på deras resor. Det lär även ha funnits gillen som bildades på vissa skepp vid vissa resor.

Prästgillena hade en geografisk förankring.

En gång per år hade gillena gillesdrickning. Kanske kan man jämföra dessa med dagens årsmöten. Då skedde val av åldermän, diskussion om eventuella stadgeändringar och om medlemmarnas gemensamma intressen.

Gillena fick en allt starkare religiös prägel. Reformationen i Sverige övergick genom de båda riksdagarna i Västerås 1527 och 1544 från den katolska kyrkan till den evangelisk-lutherska Svenska kyrkan. Reformationen ogillade deras fokusering på katolska helgon och detta faktum kom att betyda slutet för det medeltida gillesfenomenet och det beslöts att upplösa landets gillen. Detta markerar medeltidens slut och början på vasatiden i Sverige.

Tvånget att tillhöra ett visst skrå i Sverige upphörde den 22 december 1846 då regeringen avskaffade *skråväsendet* enligt Fabriks- och hantverksordningen (§ 29) vilken innebar att ämbeten och societeter skulle upplösas den 1 juli 1847 och efterträdas av hantverksföreningar eller handelsföreningar i varje stad.

Vilka gillen finns i Sverige idag?

Hushållningssällskap är en sammanslutning i varje län som verkar främst genom upplysnings- och rådgivningsverksamhet och främjar jordbruksdrift och lanthushåll. De är Sveriges äldsta jordbrukssammanslut-

ningar och tillkom i början av 1800-talet. Vissa har bl.a. egna veterinäravdelningar, kursgårdar och fiskodlingsanstalter. En underavdelning till hushållningssällskap benämns *hushållningsgillan*.

Husmodersföreningar finns i hela landet. Syftet är att samla kvinnor till gemensamt arbete för hem och samhälle. De är anslutna till Sveriges husmodersföreningars riksförbund.

Blå bandet eller Blåbandsrörelsen är en nykterhetsorganisation. I Pittsburgh, USA grundades 1877 denna rörelse med religiös karaktär. Sveriges Blåbandsförening bildades 1886. Kännetecknande för medlemmarna är att de bär ett blått band, därav namnet.

IOGT eller *Godtemplarorden*. The International Order of Good Templars bildades 1852 i USA och den första logen i Sverige bildades i Göteborg 1879. Grundpelaren är avhållsamhet från alkohol och man satsar mycket på folkbildning och fritidsverksamhet. Idag är IOGT sammanslaget med NTO, en annan nykterhetsorganisation.

Rotary är en internationell organisation. Medlemmarna är uppdelade i självständiga klubbar med yrkesmän från olika verksamheter inom näringslivet. I Stockholm bildades den första klubben 1926 och i Chicago finns huvudorganisationen. Medlemskap sker via personlig rekommendation eller via inval efter ansökan. Både män och kvinnor är numera välkomna.

Rotary genomför humanitära projekt och dess största projekt är målet att utrota polio.

Inte bara de enskilda klubbarna samarbetar utan även de olika distrikten. Rotarys läkarbank, grundad 1988 i Sverige, har gjort det möjligt för läkare, tandläkare och narkossjuksköterskor att tjänstgöra vid kliniker och sjukhus i utvecklingsländer.

De ordnar olika utbytesprogram för ungdomar 14–20 år. Det kan vara ettåriga utbyten, sommarutbyten och lägerverksamhet i olika länder. Klubben står som sponsor med en fadderklubb i utbyteslandet.

Lions är en ideell internationell välgörenhetsorganisation som bildades 1917 i USA. Medlemmarna arbetar ideellt och utan

politiskt eller religiöst ställningstagande för människor i nöd. Syftet är välgörenhet och att öka förståelsen mellan folk. De ger stöd till barn och ungdomar genom program för skolor i värdegrundsarbete samt arbete mot mobbning och droger. Lions stödjer handikappidrott.

Lions motto är Liberty intelligence our nation's safety, där initialerna bildade ordet Lions. Utifrån detta antog man ett lejon som symbol.

Frimurareorden

Verksamheten inom *Frimurareorden* är av delvis hemlig natur som utvecklats ur det medeltida engelska murarskrået från vilket det övertagit namn och symboler.

Frimureri vill verka för medlemmarnas personliga utveckling som åstadkoms med hjälp av ritualer, upplevelser och ett färgrikt bildspråk.

Denna orden finns i många länder. Man har inget enhetligt system utan varje land har sin storloge samt flera lokala loger. Ändamålet är dock främst att bedriva välgörenhet. Medlemmarna indelas i grader och i Sverige finns 11 grader.

I England bildades den första storlogen. Frimureriets historia delas vanligen in i två huvuddelar; före och efter bildandet av Storlogen i London och Westminster 1717.

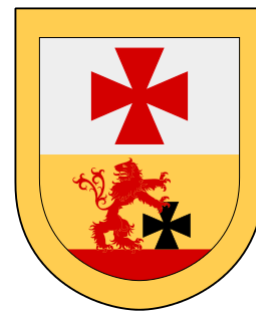
Dess historia går alltså tillbaka till medeltiden, då katedraler och liknande stora byggnadsverk började byggas. Under medeltiden var hantverkare tvungna att vara medlemmar i skrän eller gillen. Dessa skrän var lokala och hade monopol på sitt hantverk inom sitt område och såg till att traditioner, lagar och regler efterföljdes.

Muraren var bunden till en viss stad. Murmästaren däremot var inte bunden till ett lokalt gille utan fri att söka arbete där det fanns och kallades därför *fri murare*. De var yrkesskickliga och fick nya kunskaper om arkitektur och konstruktioner eftersom de färdades land och rike runt, även utomlands. De hade en hög befattning och stort ansvar för både uppförande av byggnaderna och själva arkitekturen.

Yrkesstoltheten bland frimurarna var hög och som alla yrkesgrupper bevarade man

sina yrkeshemligheter inom kåren. Då det var mycket folk med olika yrkesinriktningar vid ett katedralbygge utvecklade man ritualer vars syfte var att kontrollera att man var den man utgav sig för att vara samt att man var behörig att ta del av kunskaperna som delgavs.

Vid varje arbetsplats byggdes en hydda och därifrån leddes och planerades arbetet. Den engelska benämningen på denna hydda var *lodge*, på svenska *loge*. Här deltog endast murarmästaren, murarna och lärlingarna, vilka då fick möjlighet att utveckla sina kunskaper inom murarkonsten.

Svenska Frimurare Ordens vapen. Källa: Wikipedia

I Sverige bildades den första logen 1735 och 1761 tillkom *Svenska stora landslogen*. Under sin första tid anses Frimurareorden ha företett ockultistiska och spiritistiska drag. Alltsedan Karl XIII:s tid har den svenske konungen varit ordens stormästare och de svenska frimurarnas högste styresman. År 1811 instiftades dess högsta utmärkelse, *Kung Carl XIII:s orden*. År 1911 grundades *Konung Gustaf V:s och Drottning Victorias stiftelse*, det så kallade *Frimurarehemmet*, för gamla på Lidingö. *Frimurarehuset* på Blasieholmen i Stockholm inköptes 1874 av samorganisationen *Svenska frimurareorden*.

Till en början var det bara män som tilläts vara medlemmar i logerna, men det fanns även kvinnor som hjälpte till på byggena. De kallades *mursmäckor* och bar upp tegelstenar och murbruk på rangliga stegar och träställningar till männen som murade. Varför kvinnor? Ja, de höll sig nyktra och arbetet gick bättre, blev säkrare och billigare.

Margaretha Vinterholt

Har du koll på vår hemsida?

Vet du att det på vår hemsida finns all möjlig matnyttig information?

Där finns förstås uppgifter om föreningen, hur man blir medlem, vad man får för medlemskapet, föreningens stadgar och kontaktpersoner m.m. Även vårt kalendarium med alla evenemang såsom föredrag, caféer, forskarstöd, öppet hus m.m. anslås på vår hemsida. Där berättas även om forskardatorn som finns i Sollentuna bibliotek och hur man kan boka den.

På hemsidan finns många tips om hjälpmedel av olika slag för släktforskning som bl.a. en forskarguide *Börja släktforska*, som är fri att ladda ner, uppgifter om vilka organisationer som erbjuder skannade kyrkböcker, DNA-tester, databaser över begravda i Sverige, emigranter, smeder, valloner etc. Vi har också tips om hur man kan släktforska i några andra länder.

Vi har sedan en tid tillbaka en flik på hemsidan där du kan söka artiklar i tidigare nummer av medlemsbladet *an-tecknat*. Ord i titel eller författare är sökbara. Medlemsblad som är äldre än två år är understrukna och kan öppnas i pdf-format genom att klicka på länken längst till vänster på respektive rad.

Nytt från i somras är att det nu även finns en flik för föredrag där du på liknande sätt

kan söka efter tidigare föredrag och föredragshållare. Om det finns en sparad affisch för ett visst föredragsdatum kan du klicka på detta datum i kolumnen till vänster för att få fram den. Ett understruket datum visar att det finns en affisch att titta på. Det kan också finnas ett referat eller en sammanfattning av föredraget i *an-tecknat*. I så fall ser du i sista kolumnen vilket nummer av *an-tecknat* som artikeln finns i. Om tidningen är understruken, dvs. mer än två år gammal, kan du klicka på länken där och få fram hela tidningen.

Hoppas du får god hjälp och stort nöje av att botanisera på vår hemsida! Inkom gärna med önskemål om förbättringar!

Agneta Berghem

Hemsidan: www.sollentunaslaktforskare.se

Nyfiken på släktforskning – Öppet hus

Lördagen den 7 oktober var det ånyo dags för det traditionsenliga Öppet hus föreningen anordnar varje höst. För första gången ägde detta event rum i det nyrenoverade Turebergshuset på entréplanet.

Våra kunniga släktforskare hjälpte till med släktforskarstöd, visning av och information om olika släktforskarprogram, DNA, historiska kartor, Arkiv Digital, Riksarkivet, Rotemannen m.fl. källor. Kjell Hassel höll en uppskattad introduktion kl. 11.30-12.00 samt 13.00-13.30 hur man börjar släktforska.

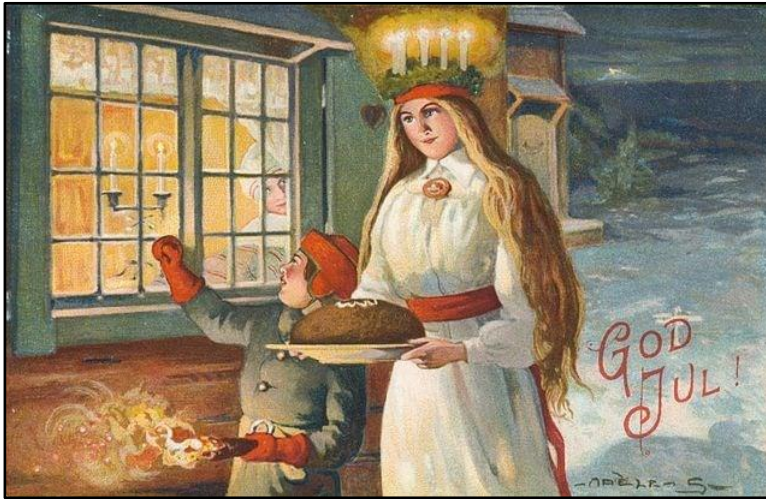
Ute var det en rejäl höststorm men de som kom var genuint intresserade av att lära mer och få hjälp med sin släktforskning. Du som inte hade möjlighet att komma kan gå in på www.sollentunaslaktforskare.se för mer information om våra föredrag, event och hur man bokar tid för släktforskarhjälpen för enskilda personer på biblioteket.

Väl mött!

Margaretha Vinterholt

Med tända ljus i gård och stuva

Vi har fått denna artikel av Camilla Eriksson från Nyköping - Oxelösunds Släktforskarförening.

Ett julkort av Adèle Söderberg (1880–1915). Bild från Wikimedia Commons

Kanske den mest älskade bemärkelsedagen veckorna före jul infaller den 13 december, när luciatågets deltagare lyser upp den mörka vinternatten. Men varför firar vi i mörka Norden ett sicilianskt helgon?

En tidig Luciavisa

*Se go' morgon i huset både herre och fru
Nu kommer Lusse bru!*

Hon närmast till sängen sig nalkas.

Tager kaffet,

det står och kallnar,

Tager ny och drick oss till,

det I haver fått av Lucia!

En magisk natt

Luciafirandet som vi känner till det idag är en ganska modern företeelse. Som så många av julens traditioner har firandet ersatt mer hedniska sedvänjor. Innan kalenderreformen 1753, när vi i Sverige bytte från den julianska till den gregorianska kalendern, inföll midvintersolståndet just vid Lucia, alltså den 13 december. Därmed var Lucianatten årets längsta natt. Magiska och mörka krafter och då särskilt Lusse själv var särskilt aktiva denna natt. Lusse var Lucifer, hin håle själv, och namnlikheten mellan denne och det katolska helgonet bidrog till att

Luciadagen blev en bemärkelsedag. Under Lucianatten skulle man vara försiktig i närheten av rinnande vatten. Särskilt viktigt var att stanna kvarnhjulen så att de inte bröts sönder av näcken. Spjället i spisen skulle också vara stängt denna natt för att förhindra att onda andar tog sig in i huset och drog med sig sjukdomar och olyckor.

För att förhindra att trollen lockade djuren från gården fick kreaturen denna natt extra god mat. Det var dessutom, tillsammans med julnatten, en av de båda nätter under året då djuren kunde tala. Populära samtalsämnen bland ladugårdens invånare var hur skörden skulle bli nästa år samt hur långa nätterna var under vintern.

En tradition föds

Luciafirandet tog sin början på 1700-talet i Västsverige. En person iförd vit klädsel med ljus i håret uppvaktade högreståndspersoner på sängen med kaffe och mat. Just via Lucia avslutades också höstterminen vid dåtidens latinskolor. I samband med skolavslutningen gick skolgossarna "lussegång" där de sjöng visor i gårdarna för att skramla in pengar till nästa termin. Snart nog slogs dessa båda aktiviteter ihop, varefter Lucia fick

sällskap av allehanda utklädda ungdomar.

Den 13 december var "Slaktare-dagen", för då skulle julgrisen vara slaktad varför bl.a. skinkan och korven skulle provsmakas till frukosten. Helst skulle man äta frukost tre gånger innan det dagades i den mörka decemberratten, medan det på andra håll talades om sju frukostar. Tre och sju ansågs förr som särskilt magiska tal tillsammans med siffran nio. När aftonen föll inleddes fastan inför julen så det är fullt förstäeligt att man passade på att fylla magen.

Lucia markerade också den dag då man borde ha stöpt julljusen, bryggt julölen, blivit klar med all tröskning samt skott hästarna inför vintern.

Så här skildras Luciafirandet år 1845 av F. L. Borgström:

Lusse, eller Lussottan, Luciaedagen, är i Nordmarken liksom i hela Wermland en stor högtid för folket. I allmänhet firas öfver hela provinsen denna fest sålunda: kl. 3 à 4 väckes man af en lucia, som bjuder en kaffe och 'glögg' på sängen. Lucia föreställes af den fagraste tärnan i huset, klädd i en vit dräkt, sirad med girlander och buketter af lingonris. På hufvudet har hon en krona likaledes bunden af lingonris och fullsatt med små ljus, som sprida en strålande gloria kring hela hufvudet. På vissa orter har Lucia haft en egen dans att utföra, men numera brukas detta knappast på något ställe.

Så snart man stigit upp, sätter man sig till det dukade frukostbordet och äter den s.k. Lusseboten, en frukost af både många och solida rätter, ty kött, fläsk, korv etc. finnes nu efter att den slutade julslagten ymnigt i alla visthus. 'Robbensspjäll' (Refbensspjäll) är en oundgänglig rätt, som denna dag aldrig får saknas. Brännvin och buska drickes emellan hvarje rätt. Med frukostens slut är ock festen slut - ofta före dagens inbrott. Ett som jag skulle tro för Nordmarken alldeles eget bruk är, att ladugårdspigan denna dag lägger det bästa foder för boskapen och yttrar derunder följande ord för hvar och ett kreatur särskildt: 'Ät väl och trifs väl, det är lussotta i otta'.

Luciafirande på Koberg i Västergötland 1848. Akvarell av Fritz von Dardel, Nordiska museets arkiv. Bild från Wikimedia Commons.

Firande i skolan och nationellt

Från Västsverige spreds Luciafirandet till universitetsstäderna, vilket säkert hänger ihop med skolgossarnas lussegång. I lokaltidningen i Vänersborg beskrevs Luciafirandet så här 1858:

Lucia har idag, efter urgammalt bruk, blifwit firad af skolungdomen härstädes på ett wackert och högtidligt sätt. ... Skolungdomen firade åminnelse häraf [av Lucia] med illumination, sång och tacksägelse öfver ljusets seger, hwilket gjorde ett djupt och angenämt intryck på den större mängd äldre personer, som på morgonen infunnit sig i skolan. Parken utanför skolbyggnaden war öfwerallt behängd med kulörta lyckor. Fönstren woro späckade med ljus och kulörta lampor.

Denna västsvenska tradition lanserades 1893 i huvudstaden med firande på Skansen. Där ingick Lucia, Staffansvisan och stjärngossar följande år i ett traditionellt julfirande, som enligt Aftonbladet även omfattade pulkafärder efter renar samt slädturer med karelska hästar, bockar och hundar.

Det nationella genomslaget kom 1927 sedan Stockholms Dagblad anordnade ett luciatåg som tågade fram på huvudstadens gator. Andra tidningar nappade och trummade upp intresset genom att läsarna kunde rösta på de olika luciakandidaterna. Året efter, 1928, skrev Arvid Rosén den

idag ”klassiska” Luciasången, *Natten går tunga fjät*, till en napolitansk melodi.
Camilla Eriksson

Källor:

Aftonbladet, 14 december 1840

Aftonbladet, 24 december 1894

Tidning för Wenersborgs Stad och Län, 13 december 1858

Wermlandsposten, 30 december 1848

Borgström, F. L., *Berättelse öfver en resa i Vermland*, 1845

Bringéus, Nils-Arvid, *Årets festseder*, 1984

Forsberg, Vera, *Majstång och julgran. Våra helgseder*, 1953

Schön, Ebbe, *Svenska traditioner. Årets fester och livets högtider*, 1998

Nordiska museets arkiv

Nordiska museets arkiv kan i år se tillbaka på en 150-årig tillvaro. Starten skedde 1873 i en lokal på Drottninggatan i centrala Stockholm. Flytten till Djurgården ägde rum 1907 efter att den stålige musei-byggnaden i nordisk renässansstil, ritad av den kände arkitekten Isak Gustaf Clason (1856–1930), blivit inflyttningsklar. Arkivet är idag inrymt på museets bottenvåning och dit hade Sollentuna Släktforskare inbjudit till studiebesök i slutet av september. Vi var ett 20-tal personer som tog tillfället i akt att bekanta oss med detta smått unika arkiv.

Entré till arkivet och biblioteket.

Foto: Agneta Berghem

Uppbyggnaden av arkivet startade på allvar efter att museet etablerat sig i de nya lokalerna på Djurgården. Till en början accepterade man allt som erbjöds vilket bidragit till att arkivet idag kan tillhandahålla en ytterst brokig samling kulturhistoriska dokument som främst speglar den svenska allmogens liv, leverne, arbete och tankar decennierna runt sekelskiftet 1900. Dock inte bara landsbygden och allmogen.

Samlingarna innehåller även bl.a. skråarkiv, NK:s arkiv, ca 6 miljoner foton, ett samiskt arkiv, dokumentation av herrgårdsliv, handlingar från Ostindiska kompaniet, Årstafruns dagbok och mycket annat.

Till museet knöts 1914 den unge Sigurd Erixon (1888–1968) som forskare och han hade redan då börjat med sina by- och bygdeundersökningar. På somrarna reste han och hans medarbetare runt i landet och samlade dokumentation om byggnader, byggnadsskick, redskap, hägnader, bystämmor, byordningar och dylikt. Över vissa byar ritades kartor där även försvunna byggnader markerades och kartorna kompletterades med uppgifter om ägare, bostädernas planlösningar, husens storlek och takbeklädnad med mera och ibland foton. Resten av året satt Sigurd Erixon på arkivet och bearbetade det insamlade materialet. Och hans arbetsdagar kunde sträcka sig långt in på småtimmarna.

Arkivet kortlådor. Foto: Agneta Berghem

Andra insamlingar avsåg klädedräkt, seder, vanor, gåtor, folkstro etc. I läsesalens kortlådor kan man finna ingångar till sådana

teman och levnadsberättelser. Detaljrikedomen är ofta hög. Redskap som liar, årder, harvar och ox-ok finns till exempel dokumenterade bygd för bygd från Skåne i söder till Norrbotten i norr och från västkust till östkust.

Till arkivets mest kända material hör de arbetarminnen som började insamlas på 1920-talet. De finns sammanförda för yrkesgrupper som järnvägsarbetare, hembiträden, statare, stenhuggare med flera. Till viss del är materialet publicerat. Samtidigt började museet sända ut frågelistor i syfte att dokumentera ett försvinnande bondesamhälle. Frågelistor har därefter fortsatt att skickas ut och görs så än idag för att fånga samtidens föreställningar och tankar.

Till Nordiska museets arkiv går man inte för att leta upp släktingar. Däremot är det en guldgruva för den som vill få fram en bredare och mer mångsidig bild och djupare förståelse för den by, bygd och samhälle som ens anförvanter levt i. Och många av oss har sina rötter i svensk landsbygd. Arkivets personal är både kunnig och tjänstvillig. Själv fick jag hjälp på stående fot. Arkivarien kände efter fyrtio års tjänstgöring sitt arkiv utan och innan och hämtade omgående den byundersökning som 1918 gjordes i min hemsocken och jag fick bläddra i materialet på plats. Arkivet håller öppet bara en eftermiddag i veckan, onsdagar 12–18.

Lars Nilsson

... och Nordiska museets bibliotek

Integrerat med Nordiska museets arkiv finns dess bibliotek. Arkivet och biblioteket delar såväl reception, öppettider, lokaler som personal. För att komma dit går man en trappa ner till höger när man kommit in i museet och passerar genom dess butik. Att besöka bibliotek och arkiv är kostnadsfritt, man behöver inte betala entréavgift om man inte även ska se museets samlingar.

Biblioteksbesökaren får själv hämta böcker bland bibliotekets samlingar, men personalen hjälper till om man inte hittar det man söker. Ingången till hyllorna ligger med det samma till vänster när man kommer in i biblioteks- och arkivsalen. Nordiska museets bibliotek är sedan 1890 ett vetenskapligt bibliotek inriktat på kulturhistoria från 1500-talet till idag. Samlingarna innehåller ca 3 800 hyllmeter böcker och tidskrifter. Beståndet går att söka på bibliotekets hemsida och man får låna hem böckerna om man skaffar ett lånekort.

Agneta Berghem

Bibliotekets entré. Foto: Agneta Berghem

**GOD JUL
och
GOTT NYTT ÅR**